

*Лапшина І.М., доцент
кафедри дошкільної
та початкової освіти
ВДПУ ім. М. Коцюбинського,
кандидат історичних наук*

РОЗВИТОК КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЯК ПЕРЕДУМОВА ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ

Автор аналізує комплекс педагогічних умов, що впливають на успішність формування інформаційної культури дітей молодшого шкільного віку, пропонує з урахуванням етапів уроку доречні прийоми навчально-пізнавальної діяльності щодо вироблення у школярів критичного мислення як передумови формування інформаційної культури.

Ключові слова: інформаційна культура, інформаційно-комунікативна компетенція, розвиток критичного мислення, технології початкової освіти, прийоми формування критичного мислення у дітей молодшого шкільного віку.

Докорінні зміни, що відбуваються нині в українському суспільстві, у тому числі й освіті, вимагають глибокої перебудови педагогічної і психологічної науки відповідно до нових реалій суспільного життя, перспектив соціально-економічного і науково-технічного розвитку нашої держави. Характерною ознакою сучасної епохи є перехід суспільства від індустріального до постіндустріального, нині – до інформаційного. Інформаційні технології дедалі глибше проникають в усі сфери людської діяльності, стають продуктивною силою суспільства. Тому в найближчому майбутньому саме від рівня інформаційної культури молодого покоління залежатимуть науковий, технічний, соціально-економічний потенціал народного господарства України та добробут її народу.

Актуальність дослідження вбачається у тому, що сучасна парадигма освіти визнає інформатизацію провідним принципом наскрізної освіти.

Саме інформатизація освіти як невід'ємна складова загальної інформатизації суспільства має розв'язати завдання підготовки нового покоління для його продуктивної діяльності в умовах інформаційного суспільства. Щороку збільшується кількість інформації, доступної людству. Щоб ці гігантські обсяги інформації та знань були ефективно використані для розв'язування реальних проблем, необхідно здійснювати інтенсивну інформатизацію суспільства, що передусім вимагає виховання у школярів основ інформаційної культури.

Вітчизняні науковці вивчають загальні питання теорії і практики інформатизації навчально-виховного процесу (Р.Гуревич, М.Жалдак, М.Кадемія, В.Клочко, А.Коломієць, Л.Шевченко), правові і моральні аспекти інформатизації, психолого-педагогічні проблеми формування інформаційної культури особистості (С.Варбанець, В.Імбер, О.Коршунова, Н.Морзе, О.Яременко), роль інформаційних технологій, вплив глобальних інформаційних мереж на розвиток загальної культури (В.Кудін, М.Левшин, Ю.Машбиць), стан інформаційних ресурсів України в сфері культури й освіти (Г.Гордійчук, Р.Гурін, Б.Малорян) тощо.

Фахівці наголошують, що систематична увага педагогічних працівників сучасних закладів освіти має бути спрямована на формування основ інформаційної культури, починаючи із молодшого шкільного віку, що передбачатиме формування у дітей початкових умінь користувача сучасної комп'ютерної техніки, володіння культурою обробки, передачі, збереження та доцільного використання інформації.

Діти, на відміну від дорослих, швидко опановують світ інформаційних і телекомунікаційних технологій, світ електронних книг, віртуальних бібліотек та інших мультимедійних засобів. Через кілька років вся інфраструктура виробництва, управління, і передусім освіти, зміниться. Це і буде освітнім результатом інформатизації школи.

Термін „інформаційна культура” вживається науковцями для позначення досягнутого рівня організації інформаційних процесів, ступеня

задоволення людей в інформаційному спілкуванні. Він передбачає оволодіння різноманітними інформаційними технологіями, вміннями здобувати, критично мислити і творчо використовувати інформацію [1, с.3].

Незалежно від суб'єктів, стосовно яких визначається поняття “інформаційна культура” (учень, студент, фахівець), воно розглядається не як рівень оволодіння певної галузі знань або діяльності (подібно культури мовлення, правової, педагогічної, моральної, естетичної, побутової і тому подібне), а як чинник, який суттєво впливає на вимоги щодо розвитку особистості; взаємозв'язки між різними науками, змінює їх питому вагу у розв'язанні соціальних завдань.

Категоріями інформаційної культури людини слід вважати її вміння адекватно формулювати свої запити, ефективно здійснювати пошук необхідних джерел доступних інформаційних ресурсів, вміти обирати, опрацьовувати і створювати якісно нову інформацію.

Фахівці виділяють наступні компоненти інформаційної культури: загальнонавчальна культура – комплекс взаємозалежних загальнонавчальних знань і вмінь для успішного засвоєння інших предметних знань і вмінь; культура діалогу; комп'ютерна культура [2, с.405].

До першого компоненту належать вміння швидко читати, адекватно аналізувати інформацію, складати план, реферувати і конспектувати, складати анотації, використовувати документи, каталоги, вміння міркувати, доводити, обґрунтовувати і т. ін. З цієї точки зору, загальнонавчальна культура як компонент інформаційної, являє собою комплекс навичок у роботі з книгою, що містить усвідомлений вибір тематики читання, систематичність і послідовність, вміння знаходити потрібну літературу за допомогою бібліографічних посібників; користуватися довідково-бібліографічним апаратом, орієнтуватися в книзі з метою максимального засвоєння і глибокого сприйняття прочитаного,

застосовувати раціональні прийоми роботи з книгою тощо. Тому перший компонент, на нашу думку, точніше назвати інформаційно-бібліографічною культурою.

Культура діалогу тісно пов'язана з мовною, комунікативною, психологічною культурами. Комп'ютерну культуру варто було б назвати комп'ютерною компетентністю, і вона також, поза всяким сумнівом, належить до інформаційної культури.

Доречним є доповнення змісту поняття „інформаційна культура” такими взаємопов'язаними аспектами, як інформаційна поведінка, інформаційна компетенція, інформаційна етика. Зазначені аспекти розкривають як аксіологічні, так суто прагматичні контексти формування інформаційної культури особистості. Інформаційна поведінка, з одного боку, відтворює активність особистості як суб'єкта в процесі пізнання, його вміння орієнтуватися в інформаційному просторі. З іншого – інформаційна поведінка значною мірою залежить від доступності і комфортності використання інформаційних ресурсів, інформаційних каналів і засобів для їх використання, тобто інформаційно-технологічних можливостей, які надаються суспільством особистості, яка бажає реалізувати свої інформаційні потреби у повсякденному житті, навчанні та професійній діяльності.

Таким чином, визначимо інформаційну поведінку особистості як спосіб дії, сукупність зусиль, застосовуваних для одержання, опрацювання і освоєння наявної інформації, одержання нових знань.

Формування основ інформаційної культури у молодших школярів можливе шляхом створення вчителем в ході навчально-виховної роботи певних дидактичних передумов. Такими передумовами, на нашу думку, виступають:

- стимулювання інтересу дітей до персоналій світу дитячої літератури (художньої, наукової, довідкової), яку вони вивчають, ознайомлення школярів із біографією письменників, науковців,

популяризаторів науково-пізнавальної інформації;

- опанування учнями інтегрального алгоритму читання, розвиток критичного мислення школярів у процесі опрацювання науково-пізнавальної інформації;

- засвоєння читачами основних правил раціонального читання;
- розвиток вміння користуватися різними джерелами інформації.

Фахівці початкової освіти зауважують, що механічне запам'ятовування та репродуктивне відтворення прочитаної інформації не стимулюють розвиток інформаційної культури школярів. Необхідно навчити їх уважно аналізувати прочитане, визначаючи абсолютно нову інформацію й ту, що була вже знайома, акцентуючи інформацію, яка потребує подальшого дослідження. Таким чином, важливим чинником формування інформаційної культури молодших школярів є розвиток у них критичного мислення.

З точки зору філософії, критичне мислення – це вміння логічно мислити та аргументувати. Воно дозволяє міркувати про свої власні думки і причини, які стоять за власною позицією. Школяр має розуміти те, яким чином він прийшов до розв'язання певної навчальної задачі. Ці роздуми базуються на логіці та надійній достовірній інформації, яка збирається з багатьох джерел.

Важливими характеристиками критичного мислення є глибина, послідовність, самостійність, гнучкість і швидкість: вміння проникати в суть, бачити проблему там, де іншим усе здається цілком зрозумілим; вміння дотримуватися логічних правил, не суперечити самим собі, обґрунтовувати висновки; вміння ставити питання, знаходити нові підходи до їх з'ясування; вміння змінювати спосіб розв'язання проблеми, знаходити нові шляхи, бути вільним від шаблону; спроможність швидко впоратися з пізнавальними завданнями [3, с.7].

Поняття „критичне” припускає й оцінювальний компонент: чи вдало вибрано джерела, чи ретельно проаналізовано інформацію, чи правильно зроблено висновки, чи правильне рішення ухвалено тощо.

Розвиток критичного мислення у молодших школярів слід розпочинати із реалізації системи стимулюючих запитань до сприйнятої (прослуханої або прочитаної) інформації. Адже вміють ставити питання тільки ті, хто вміє міркувати. Питання допоможуть пояснити факти, проаналізувати інформацію, синтезувати ідеї, оцінити та зіставити свої уявлення з реальними об'єктами. При підготовці до уроків, вчителю необхідно продумати, які типи запитань він буде ставити й коли, який розвивальний потенціал цих запитань:

- запитання, які викликають інтерес і привертають увагу учнів (Про що ви згадуєте, коли чуєте слово ...?);

- запитання, що допомагають проаналізувати рівень знань учнів (Хто? Що? Коли? Де? Як? Що вам відомо про ... ? Що б хотіли уточнити про ... ?);

- запитання, які повертають до основної теми обговорення (Як це відбувалося? Як розвивалися події? Чи можете ви дати визначення ... ? Який висновок ти зробив, виходячи з ...? Які ідеї ти міг би запропонувати? Що може статися, якщо ти об'єднаєш...? Які, на ваш погляд, є інші способи розв'язання даної проблеми?);

- запитання, які допомагають вести урок (Чи пам'ятаєте ви про предмет нашого дослідження?);

- запитання, що сприяють зануренню учнів у тему (Чи можливо об'єднати ці відомості в групі? За якими ознаками? Як це може бути прикладом того, що...? Яке відношення має це до того...? Чому це є важливим? Чому це відбулося? Що є найголовнішим у ...?);

- запитання, що переключають увагу учнів (Чому ви так вважаєте?);

- запитання, що апелюють до емоцій учнів (Чи згодні ви...? Які аргументи ви можете навести? Які пропозиції можете надати? Яким чином

ці події можуть бути зв'язані? Яке рішення ти використовуватимеш, щоб оцінити...?).

Подамо максимально ефективні прийоми розвитку критичного мислення у дітей молодшого шкільного віку з урахуванням етапу комбінованого уроку у початковій школі. На етапі актуалізації базових знань учні пригадують, що вони знають з теми, перевіряють і встановлюють рівень власного знання; вчитель встановлює мету навчання. Доцільно це організувати із впровадженням прийому „**Асоціативний куш**”: на класній дошці або на інтерактивній дошці вчитель разом з учнями зображує схему. Щоб організувати пізнавальну діяльність учнів, вчитель має написати ключові поняття теми на дошці та обвести їх у коло; поставити учням запитання: „Які асоціації виникають у вас, коли ви чуєте слово ...”? Далі з допомогою методу „мозкового штурму” вчитель записує всі слова, що спадають на думку учням, не оцінюючи і не перефразовуючи їх; за допомогою стрілок встановлюються зв'язки між словами (гілками „куща”). Разом із учителем школярі визначають напрями проблеми, де ще потрібна додаткова інформація: ставлять знаки питання над тими словами, в яких вони не впевнені.

На етапі пояснення нового матеріалу може бути використаний прийом „**Структурований огляд**”. Це коротка, п'ятихвилинна лекція, де представлені ключові поняття теми. В учнів вона збуджує зацікавленість і бажання активно брати участь в уроці. Щоб організувати навчально-пізнавальну діяльність учнів, вчителю потрібно продумати і записати, які поняття, необхідні для уроку, будуть знайомі учням, на які запитання вони зможуть відповісти; підготувати наочний матеріал (карти, діаграми, муляжі, пов'язані з темою), які б викликали зацікавленість учнів; прочитати інтерактивну лекцію, в ході якої поставити запитання, на які зможуть відповісти. Закінчити лекцію потрібно запитанням: „Дізнаємося, що ми вже знаємо з цієї теми?” [4, с.25].

Ефективним прийомом розвитку критичного мислення є прийом „Знаємо – хочемо дізнатися - дізналися”. Учитель заповнює на класній дошці або на інтерактивній дошці разом з учнями таку таблицю:

Що ми знаємо?	Чого хочемо дізнатися?	Чого дізналися?

Заповнення цієї таблиці дасть учням можливість навчатися активно і зацікавлено, легко пригадувати те, що вони вже знають, вчитися формулювати запитання, формувати нові знання.

Продуктивним прийомом стимулювання інтересу до навчально-пізнавальної діяльності на етапі повторення й закріплення вивченого є прийом „Дошка запитань”. На частині класної дошки або на інтерактивній дошці вчитель просить учнів записувати будь-які запитання, що виникають в них у процесі роботи з різними джерелами інформації (підручником, енциклопедією, довідником, Інтернетом тощо). Ці запитання можна озвучувати або ні, підписувати або ні. Щоб стимулювати учнів, вчитель може деякі запитання розміщувати на дошці сам, показуючи приклад. Наприкінці уроку вчитель пропонує учням прочитати запитання і знайти вдома відповіді на найбільш цікаві, зауваживши, що робота буде оцінюватися як пошукова, творча, тобто вищим балом. Якщо „Дошка запитань” присвячена певній темі, то відповідям на запитання можна присвятити урок тематичного оцінювання.

Корисними для розвитку критичного мислення вчителі початкової школи також називають такі прийоми: „Читання з позначками („Що я вже знаю?” (V), „Що нового я дізнався?” (+), „Що мене здивувало?” (?), „Яка інформація не співпадає з моїми уявленнями?” (-))”; „Читання або узагальнення в парах”; „Читаємо та запитуємо”; „Взаємне навчання”; „Спрямоване читання”; „Запитання до автора” та ін.

Інформаційне суспільство передбачає ситуацію, коли таким ресурсом, як інформація, здатна оперувати більша частина громадян. Тому вимоги до сучасної системи освіти такі, щоб випускники шкіл володіли

навичками роботи з різними джерелами інформації, у тому числі інформаційно-комунікаційними, на рівні компетентного користувача в комп'ютерному інформаційному середовищі [5, с.33]. Проте інформаційна культура передбачає не лише наявність у школярів вмінь знаходити, зберігати і передавати певну інформацію, але й ретельно її аналізувати, оцінювати щодо новизни та практичної значущості. Тому важливою передумовою формування у молодших школярів інформаційної культури є розвиток у них критичного мислення – вміння глибоко, самостійно, швидко й стратегічно аналізувати й усвідомлювати певну інформацію.

Список використаної літератури:

1. Коломієць А. Формування інформаційної культури майбутнього вчителя початкових класів /А.Коломієць // Вісник Черкаського університету. Серія «Педагогічні науки». – 2016. – №3. – С.3-6.
2. Коломієць А. Інформаційна культура як системоутворюючий чинник професійної культури вчителя /А.Коломієць //Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців / Зб.наук.пр. –Вип.9.– Київ–Вінниця: ДОВ “Вінниця”, 2006. – С.402-409.
3. Мазнев О. Новий інформаційний вік: проблема навчання й освіти / О.Мазнев // Рідна школа. – 2005. – №4. – С.6-9.
4. Тягло О. Критичне мислення: Навчальний посібник. / О.В.Тягло – Харків: Видавнича група „Основа”, 2008. – 189 с.
5. Лапшин С. Національно-патріотичне виховання студентів ВНЗ /С.Лапшин // Вісник інституту історії, етнології і права: Збірник наукових праць. – Вип.14. – Вінниця, 2016. – С.33-36.

Lapshina Irina

DEVELOPMENT OF CRITICAL THINKING AMONG YOUNG STUDENTS AS A PRELIMINARY OF INFORMATION CULTURE FORMATION

The author analyzes a complex of pedagogical conditions which influence the success in the formation of an informational culture among children of junior school age, proposes, taking into account the stages of the lesson, appropriate methods of educational and cognitive activity concerning the

development of critical thinking among students as a prerequisite for the information culture formation.

Key words: information culture, informational and communicative competence, development of critical thinking, technology of elementary education, methods of formation of critical thinking among children of junior school age.

-----***-----